

Nicea - bron van vernieuwing en hoop

Inleiding

Als het mijn jongere ik was die vandaag voor u stond, zou u luisteren naar iemand die aarzelt om de verjaardag van het Concilie van Nicea te vieren. En het kan zijn dat sommigen van u liever zouden luisteren naar degene die ik dertig jaar geleden was. Ik was vol vuur, nogal gehecht aan verontwaardiging en altijd alert op onrecht. In sommige opzichten mis ik de energie van de vrouw die ik was en ik wil nog steeds naar haar stem luisteren. Ik heb echter geleerd dat de meeste dingen complexer zijn dan ze op het eerste gezicht lijken. Ik heb mensen leren kennen met heel andere achtergronden en perspectieven dan die van mijzelf en ik heb werelden leren kennen die ik me nooit had kunnen voorstellen. En ik heb sindsdien ook ontdekt dat het Concilie van Nicea niet helemaal was wat ik ooit dacht. Ik geloof nu dat de geloofsbelijdenis diep ondermijnend is voor het imperialisme dat ik vandaag de dag nog steeds, misschien zelfs meer, wil bestrijden. Ik ben gaan geloven dat de christologie van Nicea in feite radicaal ondermijnend is voor het onderdrukkende patriarchaat waar ik al mijn hele leven tegen vecht. En ik geloof dat zijn verstaan van wat de mensheid is onze vermoeide opposities uitdaagt en ons allemaal in een nieuw, goddelijk leven tilt. Ik denk niet dat ik conservatiever of traditioneler ben geworden, maar dat ik ontdekt heb hoe radicaal en verbazingwekkend onze traditie werkelijk is! In deze lezing wil ik u meenemen op mijn weg die ik begon als scepticus van Nicea naar iemand wier geloof is vernieuwd, verdiept en zelfs geradicaliseerd door de verhalen en het geloof van Nicea.

Waarom was ik sceptisch?

Ik wil u eerst uitleggen waarom ik ooit zo sceptisch was over Nicea. Ik werd in het geloof opgevoed in een kleine onafhankelijke kerk in het Verenigd Koninkrijk, gevormd door kerken van de Reformatie die aan de verkeerde kant van de geschiedenis hadden gestaan en waarvan de stichters uit de Anglicaanse staatskerk waren gegooid. Het christendom in Engeland was gespleten en eeuwenlang was je of Anglicaans of Non-conformistisch (Rooms-katholiek zijn was lange tijd nog marginaler)¹. En hoewel dit 'non-conformisme' eigenlijk helemaal niet over de historische geloofsbelijdenissen ging, kwam het erop neer dat Anglicanen de geloofsbelijdenis in de eredienst uitspraken en wij, Non-conformisten, niet. Ook werd de geloofsbelijdenis van Nicea (en ook andere geloofsbelijdenissen) door velen gezien als een conformiteitstest, die werd gebruikt om mijn voorouders uit te sluiten van toegang tot de universiteiten en dus van bepaalde soorten werk, invloed en welvaart. De woorden 'Geloofsbelijdenis van Nicea' roepen in sommige kringen nog steeds deze traumatische historische herinnering op. Ik zie dat ze dat nog steeds doen bij sommigen in delen van het voormalige Britse Rijk, waar het uitspreken van de geloofsbelijdenis een van de symbolen werd van koloniale onderdanigheid.

Ik ben ook iemand die er een tijdje over heeft gedaan om een historische verbeelding te ontwikkelen. Toen ik aan het eind van mijn tienerjaren de vroege kerkgeschiedenis begon te bestuderen, voelde ik me niet aangetrokken tot het Concilie van Nicea of de Geloofsbelijdenis van Nicea. Het leek een periode in de christelijke geschiedenis die uitsluitend door mannen was gevormd en ik vertrouwde degenen die me vertelden dat dit het moment in onze geschiedenis was waarop het christendom geïnstrumentaliseerd en gecorrumpeerd was door het 'empire'. Ik

¹ 'Non-conformistische' kerken zijn kerken in Engeland en Wales die geen deel uitmaakten van de Church of England. Onder de talrijke denominaties bevinden zich de Baptisten, Methodisten, Quakers en het Leger des Heils.

vond zelfs de taal van Nicea vreemd en abstract. Kon God echt alleen gekend worden in Griekse begrippen en woorden? Moeten wij, in onze tijd, nog steeds woorden uitspreken die, als ze ooit iets betekenden, vreemd lijken in onze context? Ik heb mensen de Geloofsbelijdenis zien gebruiken tijdens de eredienst en vond dat ze robotachtig, verveeld en niet betrokken klonken. Het leek of het hen niet kon schelen wat ze uitspraken of er geen betekenis aan verleenden. Ze inspireerden mij niet om mee te doen. Ik kon me al helemaal niet voorstellen dat woorden uit Nicea mijn eigen hart echt konden verwarmen, zoals ze dat nu doen.

Je kunt dit alles zo duidelijk zien in een stuk dat ik schreef na mijn eerste ontmoeting met de Wereldraad van Kerken als Younger Theologian op de Wereldconferentie over Geloof en Kerkorde in Santiago de Compostela in 1993. In een boek met reflecties waar ik na de bijeenkomst aan bijdroeg, schreef ik over mijn verbazing dat de geloofsbelijdenis van Nicea zo centraal staat in de eenheid van de christenen. Ik schreef:

Ik vond het moeilijk om de geloofsbelijdenis van Nicea uit te spreken. De geloofsbelijdenis van Nicea komt niet meer makkelijk over mijn lippen. De taal en de categorieën zijn vreemd voor mij en voor de gemeenschappen waarin ik leef en werk. Het benoemen van God door middel van traditionele 'mannelijke' metaforen vervult me met angst voor de gevolgen van deze benamingen. En ik ben net zo ontzet over de stiltes, over wat er niet gezegd wordt, als over wat er wel gezegd wordt - waar wordt de profetische roep om gerechtigheid genoemd?

Nu zou ik zulke woorden niet meer schrijven. De verandering in mij doet me denken aan de keer dat ik luisterde naar een preek van de inmiddels overleden, zeer gewaardeerde aartsbisschop Anastasios van Albanië op een WCC-bijeenkomst in Porto Alegre, Brazilië. Ik las de klein getypte Engelse vertaling terwijl hij preekte. Het was een onbekende stijl voor mij, zonder grappen of verhalen om me mee te slepen. Pas achteraf leerde ik meer over zijn leven en bediening, over hoe de kerk in Albanië na het communisme weer tot leven kwam onder zijn leiderschap, over hoe geliefd hij was bij zijn volk. En ik wist dat ik zorgvuldiger naar zijn woorden moest luisteren en dat ik altijd meer vragen moest stellen bij alles wat ik hoorde, dat ik de tijd moest nemen om me voor te stellen wat er op het spel zou kunnen staan, wat er fascinerend of inspirerend zou kunnen zijn in de woorden van een andere medechristen.

Opnieuw mijn mening vormen

Ik zie nu in dat ik het achtergrondverhaal van Nicea niet goed genoeg kende of waardeerde. Wat ik geleerd had over de grote christenvervolging in het begin van de vierde eeuw had ik niet verbonden met wat ik geleerd had over het Concilie van Nicea, dat eigenlijk maar een paar jaar daarna plaatsvond. Ik had niet goed genoeg gekeken naar het Grieks van de tekst van de Geloofsbelijdenis, maar naar de vertrouwde, maar slechte Engelse vertaling. En ik had me niet gerealiseerd dat teksten meer kunnen bevatten dan hun schijnbare en oppervlakkige betekenis, dat ze vaak de mogelijkheden van hun eigen onderminning in zich dragen, dat hun oppervlakte niet altijd hetzelfde is als hun diepte. Die vroegere versie van mij had ook nog geen echte vrienden die orthodox of katholiek waren, die een diep gevoel hadden voor de levende traditie van de Kerk, dat terecht mijn eigen kritiekloze geloof in het progressief moderne uitdaagde. En ik had nog geen manier gevonden om mijn verbeelding te gebruiken om het verleden levend te maken, zodat het tot mij kon spreken. Ik was toen in vuur en vlam door een *wereldwijde* oecumene, een oecumene tussen landen en tussen hedendaagse kerken, maar ik moest nog het vuur ontdekken van het soort oecumene dat door de tijd heen reikt, door de eeuwen heen. Toen we bij Faith and Order in de Wereldraad van Kerken voor het eerst begonnen te spreken over hoe we de verjaardag van Nicea zouden moeten vieren, ontdekte ik dat er heel verschillend

over werd gedacht onder officieel benoemde oecumenici. Voor sommige van mijn vrienden en collega's staat Nicea zo hoog aangeschreven dat alle bisschoppen die er geweest zijn als heiligen worden geëerd en Constantijn als de 13e apostel. Maar voor sommige andere vrienden en collega's is Nicea het rampzalige moment waarop het christendom zich overleverde aan het , en ze hebben meer sympathie voor degenen die in de vierde eeuw besloten de woestijn in te trekken en een christelijk leven te leiden zonder de wereld. Voor sommigen markeert Nicea het moment waarop het christendom ketterij ontdekte, waarop anathema's (veroordelingen, vervloeking) werden uitgesproken, het moment waarop diversiteit werd uitgeroeid en de kerk een onderdrukkende macht werd. De Wereldraad van Kerken verwijst naar de geloofsbelijdenis als 'het symbool van onze eenheid', maar binnen sommige discussies lijkt het allesbehalve dat. Toen ik met zulke sterk uiteenlopende meningen werd geconfronteerd, wist ik dat ik een eigen mening moest vormen. Ik realiseerde me toen niet hoe diepgaand mijn eigen hernieuwde betrokkenheid bij Nicea zou blijken te zijn.

Wat gebeurde er in Nicea?

Het basisverhaal is natuurlijk bekend. In 325 na Christus werd een bisschoppenconcilie bijeengeroepen door keizer Constantijn. Hij was net de enige keizer geworden en voelde zich aangetrokken tot het idee van één religie voor het hele rijk. Toen hij merkte dat de christenen het gevaar liepen meer dan één godsdienst te worden en misschien zelfs uiteen te vallen, riep hij de bisschoppen bij elkaar om hun verdeeldheid op te lossen. Ze kwamen bijeen in een soort keizerlijk vakantieoord genaamd Nicea, nu in het huidige Turkije, gedurende tien weken in de warme zomer. De bisschoppen kwamen van overal uit het rijk (en zelfs een paar van daarbuiten). De bisschop van Rome ging zelf niet, maar stuurde twee mensen om hem te vertegenwoordigen. Keizer Constantijn betaalde de reiskosten waar nodig, gaf een uitstekend banket en een opzwepende openingstoespraak over het belang van eenheid, maar liet hen daarna aan hun lot over. De bisschop van Cordoba zat de vergadering voor. De vergadering droeg vrucht: een geloofsverklaring om in een paar woorden uiteen te zetten wat ze geloofden over Jezus, 20 canones (rechtsregels) die enkele problemen aanpakten waar de kerk op dat moment last van had, en ze besloten wanneer Pasen gevierd moest worden (dat wil zeggen, altijd op een zondag!).

Misschien heeft u de film The Da Vinci Code gezien - met witte bisschoppen in mijters die tegen elkaar schreeuwen over theologie, de radicale profeet Jezus veranderen in de eeuwige Zoon van God en beslissen over de canon van de Schrift. Maar dat is niet hoe het was. Ik zal u een ander beeld geven.

Er waren daar waarschijnlijk zo'n 250 - 300 bisschoppen, maar dat waren geen bisschoppen met paarse gewaden of zelfs mijters. Ze kwamen voornamelijk uit Noord-Afrika, uit wat we nu het Midden-Oosten noemen, sommige uit Azië en een heel klein aantal uit wat we nu West-Europa noemen. De meesten van hen waren niet blank. Ze kwamen uit christelijke gemeenschappen die geen grote basilieken of gotische kathedralen hadden, die klein waren en nog maar een paar jaar bestonden, na een verschrikkelijke en gewelddadige tijd van vervolging en onderdrukking, waarin velen waren vermoord en waarin hun bezittingen waren geconfisqueerd of vernietigd. Sommige bisschoppen (en priesters en diakens die met hen meekwamen) hadden vreselijke verwondingen door de vervolging. Sommigen van hen waren waarschijnlijk voormalige slaven. Ze waren niet allemaal hoog opgeleid en ze kwamen uit een minderheidscultuur binnen een rijk dat meerdere goden aanbad. Ze moeten allemaal verbaasd zijn geweest dat ze plotseling een fatsoenlijke ontmoetingsplaats kregen, een welkomstbanket, een audiëntie bij een keizer die hen niet naar de arena zou sturen! Ze kwamen met dingen die ze moesten uitzoeken; hoe om te gaan met degenen die ten tijde van de vervolging voor Rome waren gezwicht en offers aan de goden

hadden gebracht om hun hachje te redden - het Concilie vond manieren om hen te helpen terug te komen en te vergeven en te herstellen - of priesters geld moesten kunnen lenen, hoe lang je christen moest zijn voordat je gewijd kon worden, of mensen moesten staan of zitten om te bidden, en, het allerbelangrijkste, hoe je aan deze wereld, die plotseling interesse had, moest beschrijven wat het was dat God voor de wereld had gedaan in Jezus Christus. Een beetje zoals wij vandaag de dag, vroegen ze zich af hoe ze de juiste woorden konden vinden om de wereld en de cultuur waarin ze verkeerden te vertellen waar dit christelijke geloof echt over ging.

De theologie van Nicea. Opnieuw kijken

Er zouden veel lezingen kunnen worden gehouden over de 20 canones (rechtsregels) die in Nicea werden overeengekomen en over de datum van Pasen. Maar ik wil me vandaag concentreren op de theologische conclusies van Nicea. Mensen realiseren zich niet altijd, en waarom zouden ze ook, dat wat wij kennen als de Geloofsbelijdenis van Nicea niet in zijn hele huidige vorm in Nicea werd geschreven. Die kwam later en was een uitbreiding van wat er in 325 was overeengekomen. Maar laten we vandaag kijken naar de woorden van de 'oorspronkelijke' geloofsbelijdenis van Nicea, omdat ze een christologie onthullen die mooi, radicaal en profetisch is en die vandaag tot ons kan spreken.

Het eerste wat we misschien echt in ons moeten opnemen is dat het in het Grieks is geschreven (niet in het Latijn, de officiële taal van het Rijk, let wel), maar in de taal van het Nieuwe Testament, de gemeenschappelijke taal die de Romeinse wereld verenigde. Voor ons moderne Europeanen is het makkelijk om Grieks te zien als de taal van de filosofie, de abstracte taal van Plato en Aristoteles, van de klassieken in plaats van de Bijbel. Maar dit was de taal van het Nieuwe Testament (en ook van de Septuagint, de bekendste versie van de Hebreeuwse geschriften destijds), en de leraren van de vroege Kerk zagen zichzelf altijd en vooral als uitleggers van de Schrift. Ze vonden geen nieuwe taal voor het geloof uit, maar probeerden woorden te vinden die zowel trouw waren aan de Schrift als begrepen konden worden in hun eigen tijd. We begrijpen deze woorden het beste als we ze door die lens bekijken. Eén ding dat Nicea ons West-Europese christenen leert, is om naar het Oosten te kijken voor een vernieuwing van ons geloof, om verder te kijken dan Europa alleen.

In Engelse vertaling: (mijn eigen vertaling)

Wij geloven in één God, de Vader van het hele universum,
maker van alle zichtbare en onzichtbare dingen;
En in één Heer, Jezus Christus, de Zoon van God,
verwekt uit de Vader, eniggeboren,
dat wil zeggen, van één wezen met de Vader,
God uit God, licht uit licht,
ware God uit ware God, verwekt niet gemaakt,
van één wezen met de Vader,
door wie alle
dingen zijn ontstaan,
de dingen in de hemel en
dingen op aarde,
die vanwege ons mensen en vanwege onze verlossing naar beneden kwam,
en vlees werd en mens werd, en leed,
en op de derde dag opstond en opsteeg naar de hemel,
en zal komen om te oordelen over levenden en doden,
En in de Heilige Geest.

De mensen in Nicea werkten hard aan het beantwoorden van de vraag 'Wie is Jezus? En ze moesten een manier vinden om een antwoord te formuleren dat logisch zou zijn voor de mensen om hen heen, dat de absolute eenheid van God zou bewaren (te midden van een bredere pluralistische cultuur). Een antwoord dat zou spreken over wat ze misschien wel hadden gelezen in de brief van Paulus aan de Filippenzen, namelijk dat we in Jezus de diepste werkelijkheid en wezen van God zien, een werkelijkheid en wezen die eeuwig is. Ze spraken tot een cultuur die gewend was goden te scheppen uit menselijke keizers en daarom geloofden ze dat goddelijkheid niet kan worden geschapen of geschonken. Jezus is geen halfgod, of een van een aantal mogelijke goden. Hij is 'van het wezen van God', ware God, zoals een fakkel met een andere fakkel wordt aangestoken - hetzelfde licht - 'van één wezen', ὁμοούσιος (homooúsios) met God de Schepper.

De radicale kracht hiervan is allereerst dat er één God is, slechts één, die altijd in overeenstemming is met God zelf. Deze uitspraak vormt een beslissende breuk met de Romeinse religieuze wereld (en impliceert natuurlijk, als Constantijn erover nadacht, dat hij door het christendom nooit tot god gemaakt kon worden). Het maakt duidelijk dat alle dingen hun bron in deze ene God hebben en allemaal heilig, waardevol, kostbaar en goed zijn. God waardeert niet mannen meer dan vrouwen, heersers boven mensen, of de ene etnische groep meer dan de andere, maar allen. Het is moeilijk om de volledige betekenis van deze korte zinnen in je op te nemen, maar ze waren wereld veranderend. Er is één God, die de bron is van alle dingen, en alle dingen zijn een uitdrukking van Gods wezen.

Dan is de volgende stap om te zeggen dat Jezus 'van één wezen' is met deze ene God. En deze persoon is een specifiek persoon die op een specifieke manier leefde. Jezus van Nazareth, de profeet die de armen zegende, die de zondaars vergaf, die de onreinen aanraakte, die een handdoek om zijn middel sloeg en de voeten van zijn discipelen waste, die de dood stierf van een slaaf: deze Jezus openbaart het wezen van God. Dit is volledig ondermijnend voor elk imperiaal begrip van God. Dit is geen christendom dat is gezwicht voor een aardse keizer. Christus is geen koning en keizer, maar slaaf en dienaar, een onderdaan van het koloniale rijk. En als deze Jezus 'van één wezen' is met God, dan is God iets heel anders dan een keizer op een troon. Geen wonder dat Constantijn een voorkeur had voor mensen die er een andere kijk op hadden.

Maar voordat we verder gaan, wil ik ons helpen om ons voor te stellen hoe iemand die bij Nicea zelf was, de betekenis zou kunnen hebben uitgelegd van wat er over Jezus Christus wordt gezegd. Laat me haar aan je voorstellen.

Waarom was het belangrijk? Luisteren naar een denkbeeldige stem

Mijn naam is Joanna. Ik maakte deel uit van het gevolg van mijn bisschop in Nicea. Ik mocht natuurlijk niet stemmen, maar hij had het niet gered zonder mij om zijn gewaden en zijn ondergoed te wassen en ervoor te zorgen dat hij genoeg te eten had en op redelijke tijden naar bed ging. Mijn meester heet Petrus en hij is bisschop van een klein bisdom in Anatolië. Je zou het nu niet op een kaart kunnen vinden. We kwamen naar Nicea met een priester en een paar diakens. Ik ben opgegroeid in Filippi waar we ooit vrouwen hadden die *episkopoi* waren (je kunt daarover lezen in de brief die Paulus aan onze gemeente schreef), maar die tijd is voorbij en nu is de enige rol voor vrouwen hier ofwel een slavin in het huishouden, of een kopieerder van teksten, een schriftgeleerde.

Mijn bisschop heette niet altijd Petrus. Dat is zijn doopnaam. Hij werd geboren als slaaf, uit een slavenmoeder en zijn meester noemde hem Tertius (wat gewoon betekende dat hij de derde slaaf was die werd opgeleid om documenten te lezen en te schrijven, net als die slaaf die Paulus hielp bij het schrijven van zijn brief aan de Romeinen). Hij was goed in schrijven, zo goed dat hij een beschermheer vond, een christen, die hem uit de slavernij kocht. Daarna werd hij zelf een christen, een leider in de gemeente in zijn stad en uiteindelijk een *episkopos*. En zo was hij in Nicea. Hij was niet de enige bisschop die een bevrijde slaaf was. Er waren er heel wat, hoewel we nooit hebben geweten of de keizer het merkte.

Er werd dagen en nachten geruzied in Nicea. Formuleren en herformuleren, opnieuw beginnen en veranderingen van richting. Mijn meester zat in de redactiegroep en ik weet dus hoe moeilijk het was. Ze hadden ruzie gemaakt over welke taal ze moesten gebruiken (wat kun je anders doen als je over het mysterie van God wilt spreken dan woorden 'lenen'?), taal om over te brengen wat en wie Jezus is. Hij was een mens, van vlees en bloed, zoals jij en ik, maar hij was ook God, dezelfde als God. Maar niet op de manier waarop ze de keizer soms als God hebben beschreven, niet als een van de velen, maar Jezus kwam dichterbij dan we ooit zouden kunnen komen om de ware identiteit van God te zien. Op een dag in Nicea vond mijn meester woorden waarvan we wisten dat ze dit het beste weergaven. Jezus is van hetzelfde wezen als God. *Homoousios*. Je zult je realiseren dat degenen die de eigenlijke tekst opstelden niet de grote namen in Nicea waren (die mensen zouden niet tot diep in de nacht zijn blijven doorwerken!), dus stelde bisschop Peter voor dat de keizer zelf dit nieuwe woord zou voorstellen. “Alles om dit over de streep te trekken”, zei hij. En natuurlijk werkte het.

Maar je vraagt je misschien af waarom dit er allemaal toe doet? Zal iemand ons ooit bedanken voor dit stukje oecumenisch ontwerpen? Het doet ertoe omdat we zeiden dat Jezus van Nazareth van hetzelfde wezen was als God, Jezus die een handdoek om zijn middel sloeg en vermoeide voeten waste, Jezus die ons zei onze vijanden lief te hebben, die medelijden had met de armste mensen, Jezus die zelfs zijn beulen vergaf, Jezus die aan een kruis leed zoals een slaaf zou doen. Die Jezus, die bijzondere en buitengewone persoon, is van hetzelfde wezen als God. Ik vraag me af of Constantijn de ironie wel heeft opgemerkt! Hij leek niet zo geïnteresseerd in de theologie zelf, hoewel hij ons een mooie conferentieoord gaf om het uit te zoeken en ook onze onkosten betaalde. Maar stel je voor, Jezus die geen keizer was, geen rijke man, maar als een lijdende slaaf, deze Jezus is wat het wezen van God is. Daarom ben ik, Joanna, christen geworden en daarom is mijn meester Petrus, ooit slaaf, christen geworden en daarna *episkopos*. We volgen iemand die in de gedaante van God was en toch leefde en stierf in de positie van een slaaf, die kwam om ons allemaal uit elke slavernij te verlossen. Daarom is het belangrijk wat we zeggen. Ik hoop dat de wereld zal horen wat we hier hebben afgesproken. Jezus was meer dan een goed mens en meer dan een soort halfgod. Jezus was van hetzelfde wezen als God. In hem werden lijdende menselijkheid en liefdevolle goddelijkheid één gemaakt. Je kunt dit vinden in de Schriften. Lees de brief die Paulus ooit schreef aan mijn kleine gemeente in Filippi. “Hij streefde niet naar gelijkheid met God...”. Je kent die tekst vast wel. Dat is wat we zeiden in Nicea, maar dan in een taal die de wereld om ons heen toen kon begrijpen. Ik vraag me af of Constantijn begreep hoe subversief dit werkelijk was, in een wereld die zo verdeeld en ongelijk was. Uiteindelijk zou het zijn rijk ten val brengen en de wereld opnieuw vormgeven.

Ik hoop dat dit ons helpt om te zien hoe verbazingwekkend en veelbetekenend wat Nicea over Jezus zegt is.

Verlossing in Nicea. De Christus van de incarnatie

De discussies in Nicea gingen in de kern over hoe we gered kunnen worden. Als Jezus slechts een later tot goddelijkheid verheven schepsel was en niet altijd de essentie van God bezat, hoe kon hij ons dan redden? Hij moet de ware en eeuwige God zijn om ons redding te kunnen brengen. Maar merk op dat de verklaring van Nicea niet over verlossing spreekt zoals we dat in het Westen vaak doen. Er wordt niet gesproken over de dood van Jezus. Er staat dat Jezus Christus voor onze verlossing mens is geworden, heeft geleden en is opgestaan. Verlossing heeft hier niets te maken met de dood (er is niets als een vervangende verzoeningstheorie), maar komt door de incarnatie, doordat God mens is geworden. Dit is een theologie van nataliteit, van geboorte. Het is een theologie die het vlees zegent, die zegt dat degene die de hele schepping heeft liefgehad en gemaakt, vanaf het begin, onder ons geboren is. Dit is een geloofsbelijdenis van leven en geboorte.

Er zijn stromingen in het christelijk geloof die de geloofservaring zien als een nieuwe geboorte. Van het verhaal van Nicodemus tot de Pinksterbeweging van meer recente tijden zijn er christenen geweest die verlossing hebben begrepen door de lens van geboorte. De meeste mensen kunnen wel begrijpen wat het betekent om een tweede kans in het leven te krijgen, een kans om volledig vernieuwd en getransformeerd, opnieuw geboren te worden. Er zijn momenten in het christelijke jaar waarop we onszelf eraan herinneren dat we sterfelijke wezens zijn en dat ons leven gekenmerkt wordt door dood en sterfelijkheid. Maar vóór de dood komt de geboorte, vóór de sterfelijkheid de geboorte. Wij zijn niet de stervenden, maar de pasgeborenen in de wereld die God bezig is tot stand te brengen. Spreken over verlossing in termen van geboorte is een traditie binnen het christendom en ook zeer radicaal. Het vergt enige wilskracht en vastberadenheid om dit te begrijpen na de lange geschiedenis in het Westen van theologieën over verlossing door de dood van Christus, maar het biedt een krachtig en Bijbels theologisch model dat uitgaat van de voorrang van geboorte. Op dit punt sluit Nicea aan bij veel hedendaagse feministische theologie.

Het begrip van de mensheid in Nicea. Is het een patriarchaal credo?

En ten derde, merk op dat de verklaring van Nicea zegt dat God 'mens' werd (jarenlang heb ik dit niet duidelijk gezien). Het is essentieel om op te merken dat de geloofsbelijdenis zegt dat Jezus 'mens' werd (ἐνανθρωπήσαντα), en voor ons 'menselijke wezens' (ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους). De Griekse woorden verwijzen hier niet naar 'mannen' (er had een ander woord gebruikt kunnen worden als dat de bedoeling was), maar naar mensen, mensen, wij allemaal (Noot van de vertaler: in het Engels is het woord voor mensen (men) en mannen (men) hetzelfde). De geloofsbelijdenis viert dat Jezus vlees werd, geïncarneerd, en mens, en voor mensen, ongeacht hun geslacht. Hij was een persoon en hij werd een persoon voor alle mensen. Wat je geslacht ook is, wie je ook bent, Christus kwam voor jou. Er staat zelfs niet dat Jezus kwam voor gelovigen, of voor heren en keizers, voor de goeden of de reinen. Er staat alleen: 'Voor ons mensen en voor onze verlossing'. Ik ben blij met een geloofsbelijdenis waarin verlossing door geboorte wordt verwelkomd en waarin alle mensen worden geëerd, zonder verwijzing naar hun geslacht of status.

Maar zelfs als de geloofsbelijdenis van Nicea uit 325 CE ons een belangrijke theologie van de schepping biedt, een christologie die genderinclusief is en een soteriologie (leer van de verlossing) die uitgaat van de incarnatie in plaats van het kruis, wat kunnen we dan zeggen over de vier keer in een korte tekst dat God Vader wordt genoemd? Misschien kunnen we zelfs hier zien dat de geloofsbelijdenis iets doet om deze schijnbaar patriarchale taal te verzachten of zelfs

te ondermijnen. Als de taal van het vaderschap vier keer wordt gebruikt, wordt de taal van het verwekken drie keer gebruikt (γεννηθέντα, bijvoorbeeld). Deze vader is iemand die verwekt, iemand die uit liefde leven voortbrengt. Verwekken heeft evenveel behoefte aan moederschap als aan vaderschap. De geloofsbelijdenis spreekt hier over de vader, niet als leraar of gids of heerser, maar als bron van leven, als generator van zijn, een vader die ook moeder is. Dus zelfs de voor de hand liggende Vadertaal waar ik in mijn jeugd zo voor terugdeinsde, kan een heel andere en subversieve mogelijke interpretatie hebben.

Ik hoop dat je niet denkt dat ik Nicea naar mijn hand heb gezet, of dat ik het heb aangepast aan mijn eigen voorkeursopvattingen. Ik begrijp dat de bijeenkomst in Nicea net zo gecompromitteerd zal zijn geweest door slechte gevoelens, rivaliteit en zelfs geweld als sommige meer hedendaagse oecumenische bijeenkomsten die ik heb gekend. Heiligen kunnen ook zondaars zijn en menselijke debatten, uitgedrukt als ze moeten zijn in menselijke taal, zullen nooit adequaat zijn om de mysteries van God te verwoorden. Ik huiver bij de anathema's (veroordelingen, banvloeken), hoewel ik respect heb voor de passie voor de waarheid waaruit ze voortkwamen en het kwaad dat ze probeerden te vermijden. Maar ik hoop dat ik genoeg heb gezegd om de mogelijkheid te openen dat de overeenstemming in Nicea ruimte biedt voor een christologie, die diep geworteld is in het getuigenis van het evangelie over Jezus van Nazareth, spreekt over verlossing door geboorte en een visie bevordert van een niet-binaire mensheid die goddelijk wordt.

Concluderend

Geloof

Het is makkelijk te missen hoe radicaal het christelijk geloof van Nicea eigenlijk is. Het concilie werd dan wel bijeengeroepen door Constantijn, maar het was dapper genoeg om heel duidelijk te zeggen dat Jezus, iemand die een onderdaan was van het Romeinse rijk, die een handdoek nam en de voeten van zijn discipelen waste als een slavin, die geen geweld voorstond maar het verdroeg, die de armen zegende, *deze* Jezus laat ons het hart, het wezen van God zien. Dit geloof heeft uiteindelijk de Romeinse wereld van geweld, lust en machtswellust ondermijnd en de wereld de waarden van menselijke waardigheid, gelijkheid en liefde gegeven, ook al wordt nu niet altijd herkend waar ze vandaan kwamen.

Eenheid

Nicea laat ons een passie en urgentie zien om samen woorden te vinden om de kern van het goede nieuws uit te drukken, zelfs met opmerkelijk weinig woorden. De leer kan ons verenigen en zou ons moeten verenigen. We kunnen samen zeggen dat we in Jezus het hart van God leren kennen. En de wereld moet horen wat het is dat we in ons midden koesteren. De verklaring van Nicea is als een gedicht, dat het verhaal vertelt dat het begin is van onze geloofsverhalen. De geloofsbelijdenis van Nicea is, zelfs in zijn latere en definitieve vorm na het concilie van Constantinopel, opmerkelijk beknopt - en hoewel het een belangrijke theologische kwestie wilde definiëren, laat het aan de randen ervan opmerkelijk veel ruimte voor allerlei soorten diversiteit. Konden we vandaag de dag maar zo'n helderheid en eenheid vinden.

Missie

Niemand kan twijfelen aan de uitdaging om het christelijk geloof in de huidige context te presenteren, vooral in Europa, waar de kerk op veel plaatsen in een radicale neergang verkeert, haar reputatie is aangetast door herhaaldelijk misbruik en schandalen, en haar

geloofwaardigheid in twijfel wordt getrokken door de vele hedendaagse intellectuele verachters. Een herbevestiging van het christendom moet vandaag een thuis vinden.

Zou het kunnen dat de christenen die 1700 jaar geleden in Nicea bijeenkwamen een begrip van het christelijk geloof hebben gevoed dat vandaag opnieuw weerklank zou kunnen vinden? In een tijd waarin we de behoefte aan een vernieuwde theologie van de schepping erkennen, waarin de meeste mensen in onze wereld niet gebukt gaan onder een gevoel van overheersende schuld, maar eerder onder een gevoel dat het leven zin en doel mist, en waarin velen alle religies identificeren met een conservatief of zelfs reactionair traditionalisme dat is afgestemd op archaïsche sociale waarden, zou een herbevestiging van het christendom als een scheppings-waarderend, levensbevestigend en sociaal radicaal geloof weer goed aansluiten bij de zorgen van vandaag? Het verhaal van de incarnatie van Christus blijft harten beroeren wanneer velen ook tegenwoordig Kerstmis vieren, soms zelfs degenen die aan de rand van het geloof staan. Zou het ook het geloof van de Kerk voor deze tijd kunnen vernieuwen met een herontdekking van het geloof dat in Nicea werd verkondigd en verdedigd?

In een gedicht, geschreven voor een kerstviering, vond ik mijn eigen woorden voor het Evangelie bevestigd in Nicea.

‘God is Geest’
zegt de expert.
Maar hier ben ik,
zegt God,
gebaard en geboren,
geboren en brullend,
vlees en botten.

‘God is overal’
zegt de mysticus.
Maar hier ben ik,
zegt God,
in de armen van een dienstmeisje,
in een schuilplaats van stro,
voorzien van een naam, een geslacht en een gewicht.

‘God is almachtig’
zegt de filosoof.
Maar hier ben ik,
zegt God,
zwak als een kind,
huiltend en behoeftig,
niets getemd, helemaal wild.

‘God is een projectie’
zegt de scepticus.
Maar hier ben ik,
zegt God,
wat jij je nooit hebt voorgesteld
en nooit hebt voorzien,
God wordt mens
zoals nooit tevoren.

Dus ik hoop dat u kunt zien hoe mijn eigen herontdekking van Nicea mijn twijfels heeft beantwoord en, meer nog, een vernieuwd soort geloof in mij heeft geopend. Nu kan ik de geloofsbelijdenis zelf uitspreken, met passie. Ik hoop dat dit jaar van de zeventienhonderdste verjaardag ons allen inspireert om samen vertrouwen te hebben in het evangelie dat in Nicea een poëtische vorm kreeg, en wegen te vinden om het vandaag met nieuw enthousiasme en vreugde samen te verkondigen.

Ds. Dr. Susan Durber

President van de Wereldraad van Kerken vanuit Europa